

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΣΑΒΒΑΤΟ 27 ΜΑΪΟΥ 2010
ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ

A1. Και για να μη νομίζεις πως εξαπατάσαι, ότι πραγματικά όλοι οι άνθρωποι νομίζουν πως κάθε άντρας μετέχει και στη δικαιοσύνη και στην άλλη πολιτική αρετή: στις άλλες δηλαδή ικανότητες, όπως ακριβώς λες εσύ, αν κάποιος ισχυρίζεται ότι είναι ικανός αυλητής ή ικανός σε οποιαδήποτε άλλη τέχνη, στην οποία δεν είναι, ή τον περιγελούν ή αγανακτούν, και οι δικοί του τον πλησιάζουν και τον συμβουλεύουν, σαν να είναι τρελός. Όμως στη δικαιοσύνη και στην άλλη πολιτική αρετή, και αν ακόμα ξέρουν για κάποιον ότι είναι άδικος, αν αυτός ο ίδιος λέει την αλήθεια σε βάρος του μπροστά σε πολλούς άλλους, πράγμα που το θεωρούσαν στην περίπτωση με τις τέχνες ότι είναι σωφροσύνη, δηλαδή το να λέει την αλήθεια, σ' αυτή την περίπτωση το θεωρούν τρέλα, και ισχυρίζονται ότι όλοι πρέπει να λένε πως είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι· διαφορετικά, (ισχυρίζονται) ότι είναι τρελός όποιος δεν παριστάνει τον δίκαιο· γιατί, κατά τη γνώμη τους, είναι αναγκαίο ο καθένας χωρίς εξαίρεση να μετέχει σ' αυτήν, ειδάλως (είναι αναγκαίο) να μη συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους.

B1. Στην προσπάθειά του ο Πρωταγόρας να αποδείξει την καθολικότητα της πολιτικής αρετής (ότι την έχουν όλοι οι άνθρωποι), χρησιμοποιεί μια εμπειρική απόδειξη («τεκμήριον»). Στις άλλες αρετές, για παράδειγμα, αν κάποιος ισχυριστεί ότι κατέχει κάποια, ενώ αυτό δεν ισχύει, τον χλευάζουν, οργίζονται μαζί του και τον συμβουλεύουν σαν να έχει χάσει τα λογικά του. Στην περίπτωση όμως της πολιτικής αρετής όλοι πρέπει να ισχυρίζονται πως την κατέχουν, έστω κι αν αυτό δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Διαφορετικά, πιστεύουν ότι είναι τρελός, όποιος δεν παριστάνει το δίκαιο. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι είτε με τον ένα τρόπο είτε με τον άλλο, συμπεραίνει ο Πρωταγόρας ότι, πρέπει να μετέχουν σ' αυτή, για να ενσωματωθούν ομαλά στο κοινωνικό σύνολο. Άλλωστε, η συνύπαρξη των ανθρώπων είναι αδιανόητη, αν δε διαθέτουν όλοι την πολιτική αρετή.

B2. Η λέξη "φύση" σημαίνει: 1) οι φυσικές ιδιότητες, η φυσική κατάσταση κάποιου πράγματος, ο χαρακτήρας του ανθρώπου 2) ο φυσικός κόσμος, οι νόμοι που διέπουν το σύμπαν, η γέννηση και η αρχή του κόσμου 3) η δύναμη που προκαλεί τη γέννηση και την αρχή του κόσμου 4) η ουσία του ανθρώπου 5) το σύμπαν 6) το φύλο, το γένος (αρσενικό ή θηλυκό), τα γεννητικά όργανα και τα φυλετικά χαρακτηριστικά. (Ερμηνευτικό σχόλιο, σελ. 85)

Ο Πρωταγόρας αναφέρει ότι στον άνθρωπο υπάρχουν αρκετά χαρακτηριστικά από τη φύση και άλλα δημιουργούνται από κάποιο τυχαίο περιστατικό («**ἀπό τοῦ αὐτομάτου**»). Με τον όρο "φύσει" εννοούνται όλα τα στοιχεία που φέρει ο άνθρωπος με τη γέννηση του και στη συνέχεια αναπτύσσονται χωρίς τη δίκη του επέμβαση. Για παράδειγμα η ομορφιά, η αναπηρία, η σωματική διάπλαση είναι στοιχεία με τα οποία η φύση προικίζει τον καθένα.

Με τον όρο "**ἀπό τοῦ αὐτομάτου**" ο Πρωταγόρας αναφέρεται σε χαρακτηριστικά, τα οποία αποκτά ο άνθρωπος κατά τη διάρκεια της ζωής του και οφείλονται σε κάποιο τυχαίο περιστατικό («**τύχη**»). Σ' αυτές τις δύο, λοιπόν, περιπτώσεις κανείς δεν

κατακρίνει τους ανθρώπους, ούτε προσπαθεί να τους διορθώσει, εφόσον η ευθύνη δε βαραίνει αυτούς και εφόσον με καμιά δική τους προσπάθεια δε θα μπορούσαν να αλλάξουν αυτά τα δεδομένα. Είναι, λοιπόν, εμφανές ότι τα "φύσει ή τύχει" χαρακτηριστικά που έχει ο άνθρωπος δεν επιδέχονται διδασκαλίας.

Ο Πρωταγόρας σ' αυτό το σημείο φαίνεται ότι τώρα μένει πιο συνεπής στις ιδεολογικές του πεποιθήσεις περί θεών. Ως **αγνωστικιστής** που είναι, δεν αναφέρεται σε ιδιότητες που μοιράζονται από κάποια θεϊκή δραστηριότητα, αλλά μιλά για τη "φύση" η οποία προικίζει με ιδιότητες τους ανθρώπους. Φαίνεται, λοιπόν, να υποστηρίζει την άποψη ότι μια ανώτερη λογική, η φύση, είναι εκείνη που ευθύνεται για τη δημιουργία των όντων και των χαρακτηριστικών τους.

Ωστόσο, ο Πρωταγόρας δε θεωρεί ότι η φύση είναι ο μοναδικός παράγοντας που διαμορφώνει τα χαρακτηριστικά του ανθρώπου. Δεν είναι μια δύναμη, η οποία ρυθμίζει απαρέγκλιτα την πορεία και τη μοίρα του ανθρώπου. Κι αυτό γιατί υπάρχει και η τύχη, η οποία μπορεί να επέμβει και να διαφοροποιήσει μια κατάσταση. Δηλαδή ένας άνθρωπος μπορεί να προικιστεί από τη φύση με σωματική ευρωστία και υγεία, στην πορεία όμως ένα τυχαίο περιστατικό, π.χ. ένα ατύχημα, μπορεί να δημιουργήσει ένα σοβαρό σωματικό ελάττωμα.

Η διάκριση ανάμεσα στο "φύσει" και το "νόμο" είναι ένα από τα βασικότερα σημεία της φιλοσοφίας των σοφιστών. Σε πολλές περιπτώσεις οι σοφιστές παρουσίασαν πρωτοποριακές θέσεις για την εποχή τους.

Στην περίπτωση όμως της πολιτικής αρετής όλοι πρέπει να ισχυρίζονται πως την κατέχουν, έστω κι αν αυτό δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Κι αν κάποιος πει ότι είναι άνθρωπος στερημένος ηθικών αρετών τον βλέπουν σαν τρελό και δεν πιστεύουν σ' αυτό που λέει. Αυτό συμβαίνει γιατί ο καθένας έχει την πεποίθηση ότι οι ηθικές αρετές υπάρχουν σε όλους. («έν δε δικαιοσύνη...μανίαν»).

Φαίνεται να υπάρχει μια αντίφαση στα εδώ λεγόμενα του με όσα προηγουμένως υποστήριζε. Πριν είπε ότι ο Δίας μοίρασε σε όλους την αιδώ και τη δίκη, δηλαδή την πολιτική αρετή. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την άποψη ότι δεν υπάρχει "φύσει" και ότι διδάσκεται. Ωστόσο στην πραγματικότητα ο Πρωταγόρας δεν αντιφάσκει. Η πολιτική αρετή δεν εμφυτεύτηκε στον άνθρωπο τη στιγμή της δημιουργίας του, δεν αποτελεί επομένως στοιχείο της αρχικής φύσης του ανθρώπου. Και το ότι ο Δίας τη στέλνει στους ανθρώπους δε σημαίνει απαραίτητως ότι είναι κάτι που δε διδάσκεται. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Δίας έδωσε σε όλους τους ανθρώπους τη δυνατότητα να αναπτύξουν την πολιτική αρετή. Από κει και πέρα ο κάθε άνθρωπος θα την καλλιεργήσει με τη διδασκαλία. Οι Αθηναίοι πιστεύουν πως η πολιτική αρετή δεν είναι έμφυτη στον άνθρωπο (**οὐ φύσει**) ούτε αυτονόητο στοιχείο της ανθρώπινης υπόστασης (**οὐδ' ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου**) αλλά αποτέλεσμα διδαχής και προσπάθειας.

B3. Τα παιδαγωγικά μέσα που χρησιμοποιούσε η αθηναϊκή πολιτεία, σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο κείμενο θα μπορούσαμε να τα κατατάξουμε σε δύο κατηγορίες:

- α) η διδασκαλία·
- β) η παιδονομία.

Η κατ' οίκον αγωγή περιελάμβανε συμβουλές, προτροπές, απειλές, τιμωρίες (ακόμη και με ξυλοδαρμό). Η αγωγή στο σχολείο ήταν: πνευματική -ηθική και σωματική.

Αξιοσημείωτο είναι ότι η παιδεία στην αρχαία Αθήνα ήταν σταθερά προσανατολισμένη στο πρότυπο του *κάλοϋ κάγαθοϋ* πολίτη, που όφειλε να είναι *δυνατώτατος και πράττειν και λέγειν*, και επίσης ικανός *ἄρχειν και ἄρχεσθαι*. Το εκπαιδευτικό σύστημα απέβλεπε στη δημιουργία πολιτών με βαθιά συνείδηση ευθύνης, ανώτερο ήθος και υψηλό φρόνημα.

Η πολιτεία επισφράγιζε την αγωγή και την παιδεία των νέων με τους νόμους που υποχρεώνει όλους τους πολίτες να μαθαίνουν και να ρυθμίζουν τη ζωή τους σύμφωνα με τις επιταγές τους. Υπάρχουν ωστόσο κάποιοι που δεν έχουν μερίδιο στην αρετή. Αυτούς με τη διδασκαλία και με την τιμωρία πρέπει να τους οδηγούμε στην αρετή, βελτιώνοντάς τους. Αν ωστόσο δεν προσαρμόζονται, πρέπει να εκδιώκονται από την πόλη ή να θανατώνονται. Η ύστατη τιμωρία ήταν η εξορία ή ο θάνατος. Θανάτωση, εξορία, αφαίρεση πολιτικών δικαιωμάτων (ατιμία), δήμευση περιουσίας και κατεδάφιση σπιτιού ήταν μερικές εξοντωτικές τιμωρίες που επιβάλλονταν για πολιτικά ιδίως αδικήματα.

Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, αν παραδεχτούμε πως οι άξιοι άντρες μαθαίνουν στα παιδιά τους όλα τα άλλα και παραμελούν να τους διδάξουν την αρετή, την οποία συνιστούν η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και η οσιότητα, είναι ολοφάνερο πως η συμπεριφορά τους αυτή θα ήταν πράγματι περιεργη και ανεξήγητη. Στην προσπάθειά του να βγάλει το συμπέρασμα ότι οι άξιοι άνθρωποι είναι αδύνατο να σκεφτούμε ότι δε μαθαίνουν στα παιδιά τους την αρετή - γιατί τότε τι είδους αγαθοί άνδρες θα ήταν;

Πρόδηλο είναι ότι ο μεγάλος σοφιστής θεωρεί τη διδασκαλία της πολιτικής αρετής από τους πολιτικούς στους γιους τους σαν κάτι το αναγκαίο που απορρέει από τη σκληρή τιμωρία που επιβάλλεται σε όσους παραμελούν την αρετή - τη βασικότερη προϋπόθεση υπόστασης της πολιτείας.

B4. Ερώτηση εισαγωγής, σχολικό βιβλίο. σελ. 35-36: «Είναι χαρακτηριστικό πως ο Σωκράτης,...να την επαναφέρει στη μνήμη του».

B5. εξαπάτηση, απατηλός
πολίτης, πολίτευμα
γελωτοποιός, γέλιο
είδηση, ιστορία
ανάγκη, εξαναγκασμός

Γ1. Εγώ λοιπόν και ο Θρασύλοχος, αφού παραλάβαμε (κληρονομήσαμε) τόσο μεγάλη φιλία από τους πατέρες (προγόνους), όση πριν από λίγο ανέφερα διεξοδικά, ακόμη μεγαλύτερη κάναμε αυτή, από αυτή που υπάρχει. Γιατί, όσο ήμασταν παιδιά, ενδιαφερόμαστε περισσότερο (υπολογίζαμε πιο πολύ) τους εαυτούς μας από ότι (παρά) αδέρφια μας, και ούτε θυσία, ούτε ιερή πρεσβεία, ούτε καμία άλλη εορτή κάναμε χωριστά ο ένας από τον άλλο. Και όταν γίναμε άνδρες (ενηλικιωθήκαμε), τίποτα ποτέ μέχρι τώρα δεν κάναμε εχθρικό σε μας τους ίδιους, αλλά και στα ιδιωτικά θέματα συμμετείχαμε και στα δημόσια (στις υποθέσεις της πόλης) συμπεριφερόμαστε με τον

ίδιο τρόπο, και είχαμε τους ίδιους φίλους από φιλοξενία. Και τι πρέπει (χρειάζεται) να πούμε για τις οικιακές υποθέσεις;

Γ2. *ἡμῖν
τοσαύτας
παρέλαβες
μεγίστου
παίδων
εἶναι
ἡγεῖτο
ἀνδράσι(ν)
γενέσθω
πραχθέντες*

Γ3α. παρά τῶν πατέρων. εμπρόθετος προσδιορισμός της προέλευσης στο παραλαβόντες

πρότερον: επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο διηγησάμην

τῆς ὑπαρχούσης: επιθετική μετοχή, γενική συγκριτική στο μείζω

ἄλλην. ονοματικός, ομοιόπτωτος επιθετικός προσδιορισμός στο ἑορτήν

ἄνδρες: κατηγορούμενο στο ενν. ἡμεῖς, μέσω του συνδετικού ρήματος ἐγενόμεθα

τῶν ἰδίων. αντικείμενο στο ρήμα ἐκοινωνοῦμεν

Γ3β.

ὅσην ὀλίγω πρότερον διηγησάμην. Δευτερεύουσα αναφορική προσδιοριστική στο «φιλίαν». Εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία «ὅσην», εκφέρεται με οριστική και φανερώνει το πραγματικό.

ἕως μὲν γὰρ παῖδες ἦμεν: Δευτερεύουσα επιρρηματική χρονική πρόταση. Εισάγεται με το χρονικό σύνδεσμο ἕως και δηλώνει το σύγχρονο. Εκφέρεται με οριστική που φανερώνει το πραγματικό. Λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου.